

V. RÉSZ
VÉGSŐ ÉRTELMEZÉS
2. FEJEZET
ISTEN ÉS A VILÁG

in

ALFRED NORTH WHITEHEAD:
FOLYAMAT ÉS VALÓSÁG
ÉRTEKEZÉS A KOZMOLÓGIÁRÓL

Gifford előadások az
Edinburgh-i Egyetemen, 1927-28

Fordította

FÓRIZS LÁSZLÓ és KARSAI GÁBOR

Typotex, Budapest, 2001

2. FEJEZET ISTEN ÉS A VILÁG

1. SZAKASZ

Mindaddig, amíg az időbeli világot a teremtő aktus önmagának elég beteljesüléseként fogjuk fel, amit azzal magyarázhatunk, hogy a teremtő aktust egy kitüntetetten valóságos és egyszersmind mozgatatlan¹ mozgató végső princípiumból származtatjuk, nem kerülhetjük el azt a végkövetkeztetést, hogy a zűrzavarról a leginkább még ez mondható: “Így hát odaadá azt, akit szeretett – szenderedj el.” Ez a buddhista típusú vallások üzenete, és bizonyos értelemben igaz is. E végső tárgyalás során azt kell megkérdeznünk, vajon a metafizikai elvek alátámasztják-e a meggyőződést, hogy ez a teljes igazság. A világ komplexitásának tükröződnie kell a válaszban. Gyerekes dolog azzal az együgyű kérdéssel kezdeni a gondolkodást: Miből van a világ? Az ész feladata az, hogy a dolgok sokoldalúságának mélyrétegeibe hatoljon. Messzire nyúló kérdésekre nem remélhetünk egyszerű válaszokat. Bármilyen messze hatol is a pillantásunk, mindig lesznek olyan magasságok, amelyeken akadályba ütközik a látásunk.

Az Isten mint “mozgatatlan mozgató” eszméje Arisztotelésztől származik, legalábbis ami a nyugati gondolkodást illeti. A “kitüntetetten valóságos” Isten eszméje pedig a keresztény teológia kedvelt tanítása. A két gondolat ötvözése egy őseredeti, kitüntetetten valóságos, transzcendens teremtő doktrínájában – akinek a parancsára a világ létrejött, és akinek a világ engedelmeskedik – volt az a tévedés, ami tragédiához vezetett a kereszténység és az iszlám történetében.

Amikor a nyugati világ felvette a kereszténységet, valójában a Császár diadalmaszkodott; a nyugati teológia hitelesnek elfogadott szövegeit pedig a császári jogtudósok adták ki. A justinianusi törvénykönyv és a justinianusi teológia az emberi szellem egyazon mozdulatát fejezi ki. Az alázatosság rövid galileai víziója csak bizonytalanul pisláskolt

¹ Az Arisztotelésznél szereplő „ακίνητον” szó jelentése többek között „nem-mozgatott, mozgatatlan,” ami arra utal, hogy e végső mozgatót már semmi más nem mozgatja. A kifejezés angol megfelelője („unmoved”) szintén rendelkezik e tranzitív jelentéssel. A magyar filozófiai nyelvbe beépült „mozdulatlan mozgató” kifejezés azonban nem. A megszokott magyar kifejezés használata esetén a whiteheadi gondolatmenet e szakasz végén erősen sérülne, ezért fordításunkban a „mozgatatlan mozgató” kifejezés mellett döntöttünk.

át a korokon. Ez a vízió a vallás hivatalos megfogalmazásában azt a közönséges formát öltötte magára, amely szerint a zsidók egyszerűen téves elképzeléssel rendelkeztek a Messiásról. De megmaradt a mélyebb bálványimádás, Istennek az egyiptomi, perzsa és római uralkodók képére szabása. Az Egyház Istent olyan attribútumokkal ruházta fel, amelyek kizárólag a Császárt illették meg.

A teisztikus filozófia kialakulásának nagy korszakában, amely az iszlám felemelkedésével ért véget, a civilizációval egykorú folyamatosság után – a részleteket illetően számos eltéréssel – a gondolkodás három vonulata fejlődött ki, amelyekben Istent egy uralkodó képére, a morális energia megszemélyesítésének képére, illetve egy végső filozófiai princípium képére szabták. A hume-i *Dialógusok* megválaszolhatatlanul bíralták a világrendszer magyarázatának e módait.

E három gondolati iskolát az isteni császárokhoz, a zsidó prófétákhoz, illetve Arisztotelészhez kapcsolhatjuk. Arisztotelészt ugyanakkor megelőzte az indiai és a buddhista gondolkodás; a zsidó próféták párhuzamba állíthatóak a korábbi gondolkodás nyomaival; az iszlám és az isteni császárok pedig csupán a minden korszakban és helyen előforduló legtermészetesebb, nyilvánvaló teisztikus bálvány-szimbolizmust képviselik.

A teisztikus filozófia története a probléma e három eltérő megközelítési módja ötvözésének különböző szakaszait tárja elénk. Mindazonáltal a kereszténység galileai eredetében van még egy lehetőség, amely nem nagyon illeszkedik a gondolkodás e három fő áramának egyikéhez sem. Ez nem hangsúlyozza sem az uralkodó Császárt, sem a könyörtelen moralistát, sem a mozgatatlan mozgatót. Ez a világ zsenge elemeiben lakozik, amelyek lassan és csendben működnek a szeretet által; és célját egy nem evilágból való királyság jelenbeli közvetlenségében találja meg. A szeretet nem uralkodik, és nem is mozgatatlan; a morált illetően még egy kicsit feledékeny is. Nem nézi a jövőt, mert saját jutalmát a közvetlen jelenben találja meg.

2. SZAKASZ

A létező vallásokra történő bármiféle utalás nélkül – hogy azok milyenek, vagy milyeneknek kellene lenniük – tárgyilagosan azt kell megvizsgálnunk, hogy az itt megfogalmazott metafizikai elvek mit kívánnak meg Isten természetére vonatkozóan. Nincs

itt semmiféle bizonyítás, csupán az elméleti rendszert ütköztetjük a tények egy bizonyos tolmácsolásával. A tények rendszerezetlen rögzítése ugyanakkor önmagában is meglehetősen problematikus, és a rendszer bevallottan inadekvát. A következtetésekre, amelyeket belőle ezen az egyedi területen levonunk, csak úgy tekinthetünk, hogy azok nem többek arra vonatkozó utalásoknál, hogy a probléma miként alakult át a rendszer fényében. Ami ezután következik, pusztán kísérlet arra, hogy egy újabb szereplővel bővítsük Hume *Dialógusok a természetes vallásról* című mesterművét. Az érvelés bármiféle kényszerítő ereje teljes egészében azon múlik, hogy miként tudjuk megmagyarázni tudatos tapasztalásunk bizonyos tekintetben kivételes elemeit – azokat az elemeket, amelyeket nagyjából mint vallási és morális intuíciókat gyűjthetünk egybe.

Először is, Isten nem tekinthető az összes metafizikai alapelv alóli kivételnek, akit azért találtak ki, hogy elkerülhetővé tegyék az elvek összeomlását. Isten ezen alapelvek legfőbb megnyilvánulása.

Primordiálisként tekintve Isten a potencialitás abszolút gazdagságának korlátozásoktól mentes fogalmi realizálódása. Ebben az aspektusában nem minden teremtés *előtt*, hanem minden teremtéssel *lévő*. Primordiálisként azonban oly távol van a “kitüntetetten valóságostól,” hogy az absztrakciónak ezen a szintjén “hiányosan aktuális,” mégpedig kétféle módon is. Érzései csupán fogalmiak, és így hiányzik belőlük az aktualitás teljessége. Másodszor, a fogalmi érzések a fizikai érzésekkel történő komplex integrálódásuk nélkül szubjektív formájukban tudatosság nélküliek.

Így, amikor az ész megkülönböztetésével élünk és Istent a primordiális aktualitás absztrakciója szintjén tekintjük, sem az érzés teljességét, sem tudatosságot nem tulajdoníthatunk neki. Isten a fogalmi érzések feltételek közé nem szorított aktualitása a dolgok alapzatában; így e primordiális aktualitásnak köszönhetően rend van az örök tárgyaknak a teremtés folyamatára vonatkozó relevanciájában. Fogalmi műveleteinek egysége egy szabad teremtő aktus, amelyet nem korlátoz vonatkozás a dolgok semmiféle partikuláris menetére. Nem téríti el sem szeretet, sem gyűlölet afelé, ami ténylegesen megtörténik. Az aktuális világ *partikularitásai* feltételezik *Isten primordiális természetét*; miközben *Isten primordiális természete* csupán a teremtő előrehaladás *általános* metafizikai jellegét előfeltételezi, amelynek primordiális példája. Isten primordiális természete az, hogy a teremtőerő valamilyen primordiális jellegre tesz szert.

Fogalmi aktualitása egyszerre példázza és megalapozza a feltétel-kategóriákat. A primordiális természetét alkotó fogalmi érzések szubjektív formájukban kölcsönös szenzibilitásukat és szubjektív céljuk szubjektív egységét mutatják fel. E szubjektív formák értékelések, amelyek az örök tárgyak relevanciáját határozzák meg az aktualitás minden egyes történése számára.

Ő az érzés vonzereje, a vágy örök ösztönzése. Az, hogy minden egyes teremtő aktusra nézve egyedi relevanciával bír, ahogyan azok a világban elfoglalt saját feltételek közé szorított szempontjukból felmerülnek, a vágy kezdeti fázist megalapozó kezdeti tárgyává teszi őt minden egyes szubjektív cél vonatkozásában. Arisztotelész *Metafizikájának* egyik szövegrésze mind a hasonlóságokat, mind a különbségeket kifejezi e gondolatmenetünkkel kapcsolatban:

Mivel azonban az, ami mozgatott és mozgató, közbülső, van valami, ami nem mozgatottként mozgat, lévén örök és szubsztancia és aktualitás. A vágy tárgya és a gondolat tárgya mozgat ekképpen; nem mozgatottként mozgatnak. A vágy és a gondolat elsődleges tárgyai ugyanazok. A vágyakozás tárgya ugyanis a látszólagos jó, a racionális óhaj elsődleges tárgya pedig a valóban jó. Inkább a vágy alapul azonban a vélekedésen, s nem a vélekedés a vágyon; a kezdet tehát a gondolkodás. A gondolatot pedig a gondolat tárgya mozgatja, és az ellentétek két oszlopának egyike önmagában a gondolat tárgya; ...²

Arisztotelész nem tett különbséget a fogalmi érzések és a tudatosságot egyedül magában foglaló értelmi érzések között. Ha a fenti idézet “gondolat,” “gondolkodás” és “vélekedés” kifejezéseit az értékelés szubjektív formáját magára öltő “fogalmi érzés” kifejezéssel helyettesítjük, máris tökéletesen egyetértek Arisztotelésszel.

3. SZAKASZ

Isten természetének van egy másik oldala is, amelyet nem lehet mellőzni. A szerveződés filozófiájának jelen kifejtése során eddig csupán Isten elsődleges aktusával

² *Metafizika*, 1072a23-32. A szövegrészre F. J. Carson úr hívta fel a figyelmemet. **Whitehead Sir David Ross fordítását idézi, mi a saját fordításunkat adtuk a görög és az angol összevetésével.**

foglalkoztunk, amelyet a világon végrehajt. Ebből a szempontból vizsgálva Isten a konkréción alapelve – az az alapelv, amely a különben többértelműséggel rejtélyesen átszótt szituációból határozott kimenetelt kezdeményez. Mindaddig tehát csupán Isten természetének primordiális oldala volt egyedül releváns.

Isten azonban amellett, hogy primordiális, következményi is egyben. Ő a kezdet és a vég. Nem abban az értelemben kezdet, hogy benne lenne az összes elem múltjában. Isten a fogalmi művelet előfeltételezett aktualitása, amely a létesülés összhangjában van minden más teremtő aktussal. Így az összes dolog relativitása miatt a világ visszahat Istenre. Isten természetének beteljesülése a fizikai érzés valamilyen teljességébe a világ Istenben való tárgyiasulásából származik. Isten osztozik minden új teremtmény aktuális világában; a konkreszens teremtmény pedig a szóban forgó aktuális világ Isten általi tárgyiasulásának valamilyen új elemeként tárgyiasul Istenben. Az egyes teremtményeknek ezt az Istenbe történő prehenzióját a szubjektív cél vezérli, és a szubjektív formával öltözködik fel, amely teljességgel az Isten mindent magában foglaló primordiális értékeléséből származik. Isten fogalmi természete végső teljessége folytán változatlan. Származtatott természete azonban a világ teremtő előrehaladásának következménye.

Így az összes többi aktuális létezőhöz hasonlóan Isten természete is kétpólusú. Primordiális és következményi természete is van. Isten következményi természete tudatos; és ez az aktuális világ realizálódása Isten természetének egységében, az ő bölcsességének transzformációján keresztül. A primordiális természet fogalmi jellegű, a következményi természet pedig Isten fizikai érzéseinek rászövődése primordiális fogalmaira.

Isten természetének egyik oldalát fogalmi tapasztalása alkotja. Ez a tapasztalás a primordiális tény a világban, amelyet nem korlátoz semmiféle aktualitás, melyet előfeltételezne. Éppen ezért végtelen, minden negatív prehenziótól mentes. Természetének ez az oldala szabad, [fogalmilag] teljes, primordiális, örök,³ aktuálisan hiányos és nem tudatos. A másik oldal az időbeli világból származó fizikai tapasztalással veszi kezdetét, majd integrálódik a primordiális oldallal. Ez az oldal determinált, beteljesületlen, következményi, “örökkétartó,”⁴ teljesen aktuális és tudatos. Következményi természetének meghatározódását szükségszerű jósága fejezi ki.

3 Kezdet és vég nélküli („eternal”).

4 Vég nélküli, örökké fennmaradó („everlasting”).

A fogalmi tapasztalás lehet végtelen, de a fizikai tapasztalás természetéhez hozzátartozik az, hogy véges. Egy aktuális létezőt az időbeli világban úgy kell felfognunk, mint amely az eredetileg Istenből származó következményi fogalmi tapasztalás mozgatta beteljesülési folyamatával a fizikai tapasztalásból ered. Istent úgy kell felfognunk, mint aki az eredetileg az időbeli világból származó következményi fizikai tapasztalás mozgatta beteljesülési folyamatával a fogalmi tapasztalásból ered.

4. SZAKASZ

Isten szubjektív céljának tökéletessége, amely primordiális természetének teljességéből származik, következményi természetének jellegébe torkollik. Nincs ebben semmi veszteség, semmi legátlás. A világ az azonnaliság összhangjában érződik. Az “örökkétartó” kifejezésen azt a tulajdonságot értjük, hogy a teremtő előrehaladás a kölcsönös azonnaliság megőrzésével ötvöződik.

A szubjektív cél bölcsessége minden aktualitást arraprehendál, amivé lehet egy ilyen tökélyre jutott rendszerben – szenvedéseit, szomorúságait, kudarcait, győzelmeit, az öröm közvetlenségeit –, ahogyan az érzés jósága beleszövi azokat a mindig azonnali, mindig sok, mindig egy, mindig új fejlődéssel járó, mindig előremutató és soha el nem pusztuló egyetemes érzés harmóniájába. A teljes egészében csak önmagára tekintettel lévő romboló gonosz lázadásai a pusztán individuális tények jelentéktelenségébe lökődnek; és mégis a jót, amit az individuális örömben, az individuális szomorúságban, a szükséges kontraszt bevezetésében végbevitték, a beteljesült egészhez fűződő relációja révén Isten még azt is megmenti. Az a kép – és ez csupán egy kép –, amelynek révén Isten természetének ez az alkotó növekedése a legjobban megérthető, a szerető gondoskodás, hogy semmi ne vesszen el.

Isten következményi természete nem más, mint ítélete a világon. Isten megmenti a világot, amint az belép életének közvetlenségébe. Ez a gyengéd szeretet ítélete, amely semmit sem hagy elveszni abból, ami megmenthető. És ez a bölcsesség ítélete is: olyasmint használ fel, ami az időbeli világban pusztáromhalmaz.

Egy másik kép, amire szintén szükségünk van, hogy megértsük következményi természetét, végtelen türelmének a képe. Az univerzum hármasteremtő aktust foglal magá-

ban, amely (i) az egyetlen végtelen fogalmi realizálódásból, (ii) az időbeli világban történő szabad fizikai realizálódások sokrétű összetartozásából és (iii) az aktuális tény sokaságának a primordiális fogalmi ténnyel való végső egységéből áll. Amikor az első és az utolsó tagot az időbeli világban történő fizikai realizálódások közbülső, sokrétű szabadságával szembeni egységében fogjuk fel, akkor ezáltal Isten türelmét ragadjuk meg, aki természetének beteljesülése révén gyengéd szeretettel megmenti a közbülső világ zűrzavarát. A dolgok nyers ereje a közbülső fizikai folyamatban rejlik: ez a fizikai létrehozás energiája. Isten szerepe nem produktív erők produktív erők elleni, vagy romboló erők romboló erők elleni küzdelme; az ő szerepe fogalmi harmonizációja mindent felülmúló racionalitásának türelmes működésében rejlik. Isten nem teremti a világot, hanem megmenti azt; helyesebben ő a világ költője, aki gyengéd szeretetének türelmével vezeti azt, igazságának, szépségének és jóságának víziója által.

5. SZAKASZ

A változás⁵ és az állandóság ördögi szétválasztása vezet a teljesen állandótlan, hiányos realitással rendelkező világhoz képest teljesen állandó, kitüntetetten valóságos Isten fogalmához. De ha egyszer az állandó-állandótlan ellentétpárt egymástól elválasztva úgy magyarázzuk, hogy eltérő aktualitásokat jellemezzenek, akkor a kölcsönhatás – aközött, ami állandó és azok között, amik változnak – magyarázata minden egyes lépésében ellentmondást tartalmaz. Az effajta filozófiáknak tartalmazniuk kell az “illúzió” fogalmát mint alapelvet – vagyis a “*puszta* jelenség” eszméjét. Ez a végső platóni dilemma.

Kétségtelen, hogy a görög, a zsidó és a keresztény gondolkodás intuíciói ugyanúgy egy, a világhoz leereszkedő statikus Isten, illetve egy *vagy* teljesen állandótlan, *vagy* esetlegesen állandó, de végső soron állandótlan – “Az Ég és a Föld elmúlnak...”⁶ – világ eszméjében öltenek testet. A gondolkodás bizonyos iskoláiban a világ állandótlanágát azzal a feltételezéssel mérséklük, hogy a világ kiválasztott összetevői nincsenek alávetve ennek a végső állandótlanágának, hanem statikus módon továbbélnek. Ezek az összetevők

5 Whitehead a „flux” (helyenként a „fluency” vagy a „flow”) kifejezést használja az áramlás, az állandótlanág, a változás, a keletkezés és elmúlás jelölésére.

6 Máté 24, 35; Márk 13, 31; Lukács 21, 33.

semmilyen határozott vonallal nincsenek elválasztva a többi hasonló összetevőtől, amelyekre viszont ez a feltételezés nem vonatkozik. Sőt, a továbbélést egy végső ellentétpár segítségével értelmezik, tudniillik egyesekre boldogság, míg másokra kínszenvedés vár.

E rendszereknek megvan az a közös vonása, hogy egy olyan alapvető intuícióból indulnak ki, melyet mi is ki akarunk fejezni, azonban később olyan verbális kifejezésekbe bonyolódnak, amelyek eltérnek az állandóság a változásban, és változás az állandóságban eredeti intuíciójától.

A civilizált intuíció azonban, bár homályosan, de mindig is úgy ragadta meg a problémát, mint ami nem egyszerű, hanem kettős. Nem csupán az állandóság és állandótlanság kérdése áll előttünk, a probléma kettős: az állandósággal járó aktualitás beteljesüléséhez állandótlanságot igényel. Ugyanakkor az állandótlansággal járó aktualitás beteljesüléséhez állandóságot igényel. A probléma első fele Isten primordiális természetének beteljesülésére vonatkozik következményi természetének az időbeli világból történő származása révén. A probléma második része minden egyes állandótlan aktuális történés beteljesülésére vonatkozik objektív halhatatlanságának funkciója által, amely mentes az “örökös pusztulás”-tól, azaz “örökkétartó.”

E kettős problémát nem választhatjuk szét két különálló problémára. Bármelyik oldal csak a másik oldal alapján nyerhet magyarázatot. Isten következményi természete az Istenben való objektív halhatatlansága révén “örökkétartóvá” lett állandótlan világ. Ugyanakkor az aktuális történések objektív halhatatlansága Isten primordiális állandóságát kívánja meg, amelynél fogva a teremtő előrehaladás mindig újraalapozza önmagát az Istennek a kibontakozó világra vonatkozó relevanciájából származó kezdeti céllal felruházva.

Az időbeli világon belüli objektív halhatatlanság azonban nem oldja meg a mélyebb vallási intuíció behatolása által feltárt problémát. Az “örökkétartóság” elvész; ugyanakkor az “örökkétartóság” a tartalma annak a vízióknak, amelyre a mélyebb vallások épülnek – a “sok,” ahogyan örökkétartó módon a végső egységbe olvad. Isten állandótlanságának és a múltó tapasztalás örökkétartóságának problémája az univerzum ugyanazon tényezője által oldódik meg. E tényező az időbeli világ, amelyet tökélyre juttatott befogadása és újraformálása a minden rend alapjául szolgáló primordiális törekvés beteljesüléseként. Ily módon Isten a véges tény individuális, állandótlan kielégülései által teljesül be, míg az

időbeli történések az örök renddel – a végső abszolút “bölcesség”-gel – összhangba tisztult átalakult önmagukkal történő örökkétartó egyesülésük által teljesülnek be. A végső összegzés csupán olyan ellentétpárok csoportjának segítségével fejezhető ki, amelyek látszólagos önellentmondásai a létezés eltérő kategóriáinak figyelmen kívül hagyásán alapulnak. Minden egyes ellentétpárban a jelentés olyan elmozdulását figyelhetjük meg, amely az ellentétet kontraszttá alakítja át.

Ugyanolyan helyes azt mondani, hogy Isten állandó és a Világ változik, mint azt, hogy a Világ állandó és Isten változik.

Ugyanolyan helyes azt mondani, hogy Isten egy és a Világ sok, mint azt, hogy a Világ egy és Isten sok.

Ugyanolyan helyes azt mondani, hogy a Világhoz képest Isten kitüntetetten aktuális, mint azt, hogy Istenhez képest a Világ kitüntetetten aktuális.

Ugyanolyan helyes azt mondani, hogy a Világ immanens Istenben, mint azt, hogy Isten immanens a Világban.

Ugyanolyan helyes azt mondani, hogy Isten meghaladja a Világot, mint azt, hogy a Világ meghaladja Istent.

Ugyanolyan helyes azt mondani, hogy Isten teremti a Világot, mint azt, hogy a Világ teremti Istent.

Isten és a Világ azok a kontrasztba állított ellentétek, amelyek segítségével a Teremtőerő eleget tesz a legfőbb feladatának, hogy a szétválasztott sokaságot, amelyet ellentétben álló különbözőségek jellemeznek, konkreszens egységgé alakítsa át, amelyet már csupán kontrasztban álló különbözőségek jellemeznek. Minden egyes aktualitásban a realizálódásnak két konkreszens pólusa van: „tapasztalás” és „törekvés,” azaz a „fizikai” és a „fogalmi.” Isten esetében a fogalmi elsődleges a fizikaihoz képest, a Világ esetében a fizikai pólusok elsődlegesek a fogalmi pólusokhoz képest.

Egy fizikai pólus a természete szerint kizáró, ellentmondás által korlátozott; a fogalmi pólus a természete szerint mindent-felölelő, ellentmondás által korlátozatlan. Az előbbi részesedése a végtelenségben a törekvés végtelenségéből fakad; az utóbbi részesedése a korlátozásban a tapasztalás kizáró jellegéből fakad. Ily módon a törekvése elsődlegessége folytán Istennek csupán egyetlen primordiális természete lehetséges; és a tapasztalásuk elsődlegessége folytán a fizikai világ sok aktualitásának egyetlen története

kell, hogy legyen.

Isten és a Világ egymással szemben állnak, ami azt a végső metafizikai igazságot fejezi ki, hogy a törekvési vízió és a fizikai tapasztalás egyenlő jogot formál arra, hogy elsődleges legyen a teremtésben. Két aktualitást azonban semmilyen körülmények között sem szakíthatunk szét: mindegyik minden mindenben. Ily módon minden egyes időbeli történés magában foglalja Istent, mint ahogy Isten is magában foglal minden egyes időbeli történést. Isten természetében az állandóság primordiális, a változás pedig a Világból származik; a Világ természetében a változás primordiális, az állandóság pedig Istenből származik. A Világ természete továbbá primordiális adat Isten számára, Isten természete pedig primordiális adat a Világ számára. A teremtés megvalósítja az állandóság és változás kibékítését, amikor eljön a vég napja, ami nem más, mint az örökkétartóság – a Világ apoteózisa.

Az ellentétes elemek úgy állnak egymással szemben, hogy kölcsönösen szükségük van egymásra. Egységükben gátolnak, vagy kontrasztba állítanak. Isten és a Világ ebben az ellentétes szükségben állnak egymással szemben. Isten minden mentalitás végtelen alapja, a vízió egysége, amely fizikai sokaság után kutat. A Világ végesek sokasága, aktualitásoké, amelyek valamilyen tökélyre jutott egység után kutatnak. Sem Isten, sem a Világ nem statikus beteljesülést vívnak ki. Mindketten a végső metafizikai alap – az újdonságba történő teremtő előrehaladás – szorításában vannak. Isten és a Világ bármelyike az újdonság eszköze a másik számára.

Isten és a Világ a folyamatuk során minden tekintetben fordított irányban mozognak. Isten primordiálisan egy, azaz ő a sok potenciális forma relevanciájának primordiális egysége; a folyamatban valamilyen következményi sokaságra tesz szert, amelyet a primordiális jelleg a saját egységébe olvaszt. A Világ primordiálisan sok, azaz a sok aktuális történés, mindegyik a maga fizikai végességével; a folyamatban a Világ valamilyen következményi egységre tesz szert, ami egy új történés, és a primordiális jelleg sokaságába olvad. Istent ily módon úgy kell felfognunk, mint ami egy és sok, fordított értelemben ahhoz képest, ahogyan a Világot kell felfognunk, ami sok és egy. A Kozmológia témája, amely minden vallás alapja, az örökkétartó egységbe lépő Világ dinamikus erőfeszítésének, és Isten víziója statikus magasztosságának története, amint megvalósítja beteljesülése célját azáltal, hogy magába olvasztja a Világ erőfeszítésének

sokaságát.

6. SZAKASZ

Isten következményi természete tapasztalásának beteljesülése azáltal, hogy az aktualitás sokrétű szabadságát a maga aktualizálódásának harmóniájába fogadja. Ez Isten valóságosan aktuálisként, amint beteljesíti merő fogalmi aktualitása hiányosságát.

A létezés minden kategória-típusa a világban előfeltételezi a többi típust, amelyek segítségével magyarázatot nyer. Ily módon a pusztán elkülönített sokaságokban tekintett örök tárgyak bármilyen létező jellegnek híjával vannak. Átmenetet kívánnak hatásgyakorló létezőkként történő fogalmi megragadásukhoz az Isten általi fogalmi realizálódásuk révén.

Az Isten általi fogalmi realizálódás azonban nonszensz, ha egy terméketlen, örök hipotézis formájában gondolunk rá. Ez Isten általi fogalmi realizálódás, mégpedig valamilyen hatásgyakorló szereppel az univerzum sokrétű egységesüléseiben, amelyek az eldöntött szituációkból felmerülő aktualitások szabad teremtései. Az egymást igénylő és egymást semmibe vevő, egymást felhasználó és egymást félredobó, pusztuló és makacs tényként mégis életet igénylő aktuális dolgoknak e széthúzó sokasága a megértés mélyülését kívánja ahhoz, hogy a dolgok természetében egy másik fázis megragadható legyen. Ebben az utóbbi fázisban a sok aktualitás egy aktualitás, az egy aktualitás pedig sok aktualitás. Minden egyes aktualitásnak megvan a maga jelenbeli élete, valamint azonnali átmenete az újdonságba; ugyanakkor az átmenete nem a halála. Az átmenet utolsó fázisa Isten természetében örökké növeli magát. Ebben az öröm és szenvedés közvetlenségének teljes illesztése eléri a teremtés végcélját. Ez a cél nem más, mint eszközként az illesztés tökéletes egységében létezni és az ön-létezés individuális típusai megvalósításának tökéletes sokaságában létezni. Eszköznek lenni és célnak lenni – e két funkció nem válik el egymástól. Az önmagán túli érték érzete közvetlenül érződik az individuális ön-megvalósítás valamilyen ellenállhatatlan elemeként. Ezen a módon alakul át a szomorúság és fájdalom közvetlensége a győzelem elemévé. Ez a megváltás fogalma a világban lévő szenvedésen keresztül. Ez egy kisebb példának, a művészetben látott disszonanciák esztétikai értékének az általánosítása.

Ily módon az univerzumot úgy kell felfognunk, mint ami szert tesz saját ellentétei változatosságának – saját szabadságának és saját szükségszerűségének, saját sokaságának és saját egységének, saját tökéletlenségének és saját tökéletességének – aktív ön-kifejeződésére. Valamennyi „ellentét” a dolgok természetében elem, mégpedig javíthatatlanul ott lévő elem. „Isten” fogalma az a mód, amelyen megértjük azt a hihetetlen tény, hogy az, ami nem lehet, mégis van.

7. SZAKASZ

Ily módon Isten következményi természete individuális ön-megvalósítással rendelkező elemek valamilyen sokaságából áll. Ez éppúgy sokaság, mint egység; éppúgy egyetlen azonnali tény, mint nyughatatlan előrehaladás önmagán túlra. Ily módon Isten aktualitása úgy is értendő, mint aktuális összetevők valamilyen sokasága a teremtés folyamatában. Ez Isten a Mennyek Országában funkciójában.

Az időbeli világ minden egyes aktualitása befogadást nyer Isten természetébe. Az ennek megfelelő elem Isten természetében nem időbeli aktualitás, hanem az időbeli aktualitás átalakítása egy élő, örökké-jelenlévő tényre. Egy tartós személyiség az időbeli világban történések sora, amelyben az egymásra következő történések valamilyen sajátos teljességgel összegzik elődeiket. Az ennek megfelelő tény Isten természetében az élet még teljesebb egysége olyan elemek láncolatában, amelyek számára az egymásra következő nem jelenti az azonnali összhang elvesztését. Ez az elem Isten természetében ugyanazon alapelv szerint örököl az időbeli megfelelőjéből, mint ahogyan az időbeli világban a jövő örököl a múltból. Ily módon abban az értelemben, ahogyan a jelenbeli történés a *mostani* személy, ám a saját múltjával, úgy a megfelelője Istenben nem más, mint ez a személy Istenben.

Az egyetemes relativitás alapelve azonban nem áll meg Isten következményi természeténél. Ez a természet maga is belép az aktuális világba a különféle konkreszens történésekre vonatkozó relevancia-fokozata szerint. Ily módon négy teremtő fázis van, amelyben az univerzum megvalósítja aktualitását. Első a fogalmi keletkezés fázisa, amely aktualitásában hiányos, ám értékelései illesztésében végtelen. Második a fizikai keletkezés időbeli fázisa, aktualitásai sokaságával. Ebben a fázisban teljes aktualitás valósul meg;

ám hiányosság van az individuumok összetartozásában. Ez a fázis meghatározódott feltételeit az első fázisból nyeri. Harmadik a tökélyre juttatott aktualitás fázisa, amelyben a sok örökké tartóan egy akár az individuális azonosság, akár az egység teljességének bármilyen elvesztése nélkül. Az örökké tartóságban az azonnaliság kiengesztelődik az objektív halhatatlansággal. Ez a fázis léte feltételeit a két korábbi fázisból nyeri. A negyedik fázisban a teremtő aktus beteljesíti önmagát. A tökélyre jutott aktualitás visszatér az időbeli világba,ⁱ és ezt a világot minősíti úgy, hogy azt minden egyes időbeli aktualitás a releváns tapasztalás valamilyen azonnali tényeként foglalja magában. Mert a Mennyek Országában itt van közöttünk. A negyedik fázis az, ahogyan Isten szereti a világot. Ez az egyedi történések iránti egyedi gondviselés. Amit a világban tettünk, realitássá alakul a mennyben, és a mennyei realitás visszatér a világba. E kölcsönösségnek köszönhetően a világban lévő szeretet mennyei szeretetté válik, majd ismét visszaárad a világba. Ebben az értelemben Isten igazi barát, megértő társ a szenvedésben.ⁱⁱ

Az objektív halhatatlanság tanításának végső alkalmazását leljük meg itt. Szerete a pusztuló történések között minden egyes időbeli Teremtés életében az ellenézés vagy a felüdülés belső forrása, a magából a dolgok természetéből származó ítélkező, a megváltó vagy az ártás istennője nem más, mint Önmaga – Isten Lényében örökké tartó – transzformációja. Ezen a módon az állhatatos vágyódás igazolást nyer – az állhatatos vágyódás, hogy a létezés örömét pusztuló, ám mégis örökké élő azonnali cselekvéseink mindig-jelenlévő, nem-halványuló jelentősége megújítsa.

i „Éjsötét úton, vízbe öltözötten,
Arany madarak repülnek az Égbe;
S a Rend honából mikor visszatérnek,
Átítatódik a Földanya vajjal.”

ii „Barátainknak mondalak titeket...” Jn 15, 15.